

सदस्य सचेतना पुस्तिका

कर्मचारीहरु	सदस्य	सचेतना	पुस्तिका	विभागका
	सदस्य	सचेतना	पुस्तिका	सहकारी
		ऐन		
सहकारी	संस्था	तथा	संघहरुको	सम्बन्धमा
	व्यवस्था	गर्न	वनेको	ऐन विषय सूची

१. पृष्ठभूमि
२. सहकारी के हो ?
३. सहकारीका मूल्यहरु
४. सहकारी सिद्धान्तहरु
५. सहकारी व्यवसाय र अन्य व्यवसाय बीच फरक
६. सहकारीमा जिम्मेवारीको व्यवस्था
७. सदस्यले थाहा पाउनु पर्ने मुख्य मुख्य विषयहरु
 - ७.१ संस्था गठन अघि दर्ता गर्न चाहने व्यक्तिले थाहा पाउनु पर्ने
 - ७.२ दर्ता भई सकेको संस्थाको सदस्य बन्न चाहने व्यक्तिले थाहा पाउनु पर्ने
 - ७.३ सहकारी संस्थाको सदस्यले थाहा पाउनु पर्ने
 - ७.४ सदस्यले वहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारी
८. सहकारी संस्था/संघले अनिवार्य रूपमा पालना गर्नु पर्ने विषयहरु
९. सहकारी संस्था दर्ता कसरी ?
 - ९.१ प्रथम प्रारम्भिक भेला गर्ने :-
 - * तदर्थ संचालक समिति गठन गर्ने
 - * विनियम बनाउने
 - * कार्ययोजना बनाउने
 - * शेयर शुल्क र प्रवेश शुल्क जिम्मा लगाउने
 - ९.२ दोश्रो प्रारम्भिक भेला गर्ने :-

* विनियम र कार्य-योजना पारित गर्ने

* दर्ता गर्ने अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने

९.३ दर्ताका लागि आवश्यक कागजात तयारी गर्ने

१०. निष्कर्ष

१. पृष्ठभूमि :

नेपालको सहकारी आन्दोलनले आधा शताब्दि पारगरिसकेको छ । खास गरी २०४६ सालमा प्रजातान्त्रिक पुनर्बहाली भए पश्चात सहकारी आन्दोलनलाई स्वस्फूर्त ढंगबाट संचालन गर्ने विभिन्न प्रयासहरू भए । यस क्रममा नीतिगत, कानूनी र प्रक्रियागत क्षेत्रमा सामयिक सुधार गरि सहकारी प्रणालीमा जीवन्तता दिने कार्यहरू भएका छन् ।

सहकारी ऐन, २०४८ को कार्यान्वयन पश्चात सहकारी संघ/संस्थाले पूर्ण स्वायत्तताको उपभोग गरेको तथ्यलाई नकार्न सकिदैन । सहकारिताको विकासका निमित्त श्री ५ को सरकारको भूमिका सहयोगी रहेको छ । सहकारी आन्दोलनलाई स्वस्फूर्त र सहभागितामूलक ढंगले अगाडी वढाउने सिलसिलामा सहकारीकर्मीहरूको क्षमता र सचेततामा अभिवृद्धि गर्ने प्रयासले सहकारी आन्दोलनलाई सकारात्मक दिशा दिनसक्ने निश्चित छ । सहकारी संस्थामा रहेको यो स्वायत्तताको अवसरलाई सदस्यहरूको हितका निमित्त प्रयोग गर्न र सदस्यहरूको जागरुकताको स्तर अभिवृद्धि गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सबल तुल्याई सहकारिताका माध्यमबाट ग्रामिण क्षेत्रमा सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, एवं व्यवसायिक विकास गर्ने क्रममा निम्न पक्षमा विशेष जोड दिनु पर्ने अवस्था सृजना भएको छ ।

- १ मौजूदा सहकारी ऐनको नियमन पक्षलाई बढी प्रभावकारी तुल्याउने,
- २ सहकारी संस्थाका सदस्य र सदस्य बन्न चाहने नयाँ व्यक्तिहरूलाई सहकारी विषयको ज्ञान राम्रो संग दिलाउने र
- ३ सहकारी क्षेत्र सम्बन्धी सरकारको दृष्टिकोण र प्राथमिकता स्पष्ट गर्ने एवं संरचनात्मक सुधार समेत गर्ने ।

यसै परिप्रेक्ष्यमा सहकारी विभागले मौजूदा सहकारी ऐन नियमको परिमार्जनका लागि सहकारीकर्मीहरू, विज्ञहरू, सरोकारवाला (Stakeholders) वर्ग लगायतको सहभागितामा विभिन्न चरणमा छलफल तथा अन्तरक्रिया गरी प्राप्त पृष्ठपोषणका आधारमा सहकारी ऐन, २०४८ मा सामयिक संशोधनका लागि कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयमा पेश भै सकेको छ । सहकारी क्षेत्र सुधारका निमित्त नियमनका अतिरिक्त आम नागरिकमा सहकारी सम्बन्धी विषयमा जानकारी र सूचना प्रवाहित गर्नु पर्ने तथ्यलाई मनन गरी विभिन्न प्रयासहरू पनि भएका छन् । यसै क्रममा सरकारको अवधारणालाई जनस्तर सम्म पुऱ्याई यसको गठन र संचालनमा थप बल पुऱ्याउन सहकारी विभागबाट विभिन्न प्रयासहरू भइरहेका छन् । यो पुस्तिका तयार गर्नुको प्रमुख उद्देश्य सहकारी संस्थाका सबै सदस्य र पछि सदस्य बन्न चाहनेहरूका लागि समेत सहकारी बारेको संक्षिप्त जानकारी उपलब्ध गराई सदस्य सशक्तिकरणका माध्यमबाट सहकारी क्षेत्रमा देखा परेका समस्या र विकृतिहरूलाई क्रमशः हटाई सहकारीको क्षेत्रमा पनि सुशासन कायम गर्नु रहेको छ ।

२. सहकारी के हो ?

बोलीचालीको भाषामा सबै मिलेर काम गर्नु सहकार्य हो र त्यसैलाई नै सहकारिताका आधारमा भएको सहकार्य हो भनेर बुझेको पाइन्छ तर सबै मिलेर गरको सबै कार्यलाई सहकारिताका आधारमा भएको सहकार्य भन्न मिल्दैन । साथै सहकारी सहकार्य जो सुकै मिलेर हुन सक्दैन । सहकारी सहकार्यमा सबैको उद्देश्य एक हुनु पर्छ । तर एउटै उद्देश्य भन्दैमा राजनैतिक कार्यकर्ताहरूले संस्था गठन गरेर सहकारी संस्थालाई राजनैतिक मञ्चको रूपमा उपयोग गर्ने, एउटा डाक्टर प्रवेश गरेर आफ्नो क्लिनिकमा सबै सदस्यहरू बोलाएर आफ्नो आमदानी बढाउने, ठागहरू मिली संस्था गठन गर्ने र छद्म प्रवृत्तिका व्यक्तिहरू पसेर सदस्यको बचत रकम लिएर कुलेलम ठोक्ने व्यक्तिहरू/समूहहरूको बीच एकै उद्देश्य हुने भएपनि त्यस्तो सहकार्य सहकारी मूल्य विपरीत हुने भएकोले सहकारी हुन सक्दैन । यसैगरी एउटा व्यापारी र एउटा किसानको बीच पनि एउटै उद्देश्य नहुन सक्छ । त्यसैले उद्देश्य एकै हुनलाई पेशागत समानता पूंजीगत समानता, सोचाई र दृष्टिकोणमा समानता जस्ता पक्षहरू महत्वपूर्ण मानिन्छन् । कस्तो सहकार्य सहकारीको मर्म अनुरूपको सहकारी सहकार्य कस्तो हुन सक्छ भनी स्पष्ट हुन निम्न पक्षहरूको अध्ययन गर्नु जरुरी हुन्छ ।

- ☞ सहकारितामा एउटा स्वायत्त संस्थाका माध्यमद्वारा सहकार्य गरिन्छ ।
- ☞ त्यस्तो संस्था समान आवश्यकता र उद्देश्य भएका व्यक्तिहरू मिलेर गठन गरिन्छ ।
- ☞ त्यस्ता संस्थाको सदस्य बन्ने नबन्ने व्यक्तिको आफ्नो इच्छामा निर्भर रहन्छ । कसैले कर गरेर सदस्य बन्नु पर्ने बाध्यता हुँदैन ।
- ☞ यसको स्वामित्व सामुहिक हुन्छ । कुनै व्यक्तिको मात्र स्वामित्व हुँदैन । अर्थात् सबै शेयर सदस्य संस्थाका समान दर्जाका मालिक हुन्छन् ।
- ☞ सदस्य बन्न निश्चित रकम शेयरका रूपमा तिर्नु पर्छ र निश्चित जिम्मेवारी वहन गर्नु पर्छ ।
- ☞ संस्था सरकारले वा अरु कसैले संचालन गरिदिँदैनन्, सदस्यहरू स्वयं मिली संचालन गर्नु पर्छ । त्यसैले सदस्य मध्ये बाटै निर्वाचन (चुनाव) गरी संचालक समिति, लेखा समिति गठन गर्नु पर्छ ।
- ☞ संस्थाले सदस्य भित्रमात्र कारोवार गर्नु पर्छ । कुनै सदस्यले खाए, मासे, हिनामिना गरे संस्थाले निर्णयद्वारा त्यस्तो सदस्य उपर कार्यवाही गर्नु पर्छ ।
- ☞ संस्था असफल भएमा सदस्यहरू नै जिम्मेवार हुनु पर्छ ।
- ☞ संस्था संचालन गर्न, विनियम र अन्य नियमहरू पनि सदस्यहरू मिलेर बनाउनु पर्छ ।
- ☞ सहकारीतामा सबै सदस्यहरूले थोरै थोरै रकम जम्मा गरे पनि संस्थाले सदस्यको हितमा व्यवसाय गर्न सक्छ ।
- ☞ संस्थाको दीर्घकालीन सोच (Vision) सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, व्यवसायिक उन्नतिमा सहयोग पुऱ्याउने हुनुपर्दछ ।

यसरी माथिका विभिन्न वुँदाहरुका आधारमा हामी के भन्न सक्छौं भने सहकारिता भनेको पूंजी नभएका वा केही पूंजी भएर पनि एकलै व्यवसाय गर्ने क्षमता नभएका, केही पूंजी पनि छ र अलिअलि व्यवसाय गर्न पनि सक्ने खुबी छ तर यी दुवै कुराहरु भएर पनि व्यवसाय गर्दा सबै घाटा लाग्यो भने परिवार भोकै पर्छन् भन्ने कुराले एकलै व्यवसाय गर्ने आँट गर्न नसकेका व्यक्तिहरु मिलेर गर्ने कार्य हो । यस्तो सहकार्य गर्दा आफूसंग भएको केही पूंजी संस्थामा जम्मा गरी त्यसबाट व्यवसाय गर्ने कुशलता, क्षमता र आँट सिर्जना गरी संस्थाकै माध्यमबाट व्यवसायिक एवं अन्य कारोवार संचालन गरी सदस्य परिवारको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक विकास संभव हुन्छ । त्यसैले सहकारी नाफाका लागि व्यापारीले जस्तो केवल व्यापार, व्यवसाय गर्ने संस्था होइन, न त बैंक जस्तै गरी बैंकको मात्र कारोवार गर्ने हो । वरु यो समुदायमा आधारित रही, सदस्यकै हितका लागि सदस्य माझ व्यवसाय गर्ने र सदस्यरुलाई व्यवसायी/उद्यमशिल, क्षमतावान बनाउने कार्यमा निरन्तर सहयोग गर्ने सवल संस्थागत माध्यम हो ।

सहकारिता के हो भन्ने सन्दर्भमा माथि उल्लेखित पक्षहरुलाई समेटी अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी महासंघ (International Co-operative Alliance) (ICA) ले सन् १९९५ मा गरेको यो सर्वमान्य परिभाषाले पनि सहकारीलाई अबै स्पष्ट गरेको छ ।

“ A cooperative is an autonomous association of persons united voluntarily for the fulfillment of their common economic, social and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically controlled enterprise.”

व्यक्तिहरुको ऐच्छिक र स्वस्फूर्त सहभागिताबाट आफ्ना समान आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक आवश्यकता र आकांक्षा परिपूर्तिका निमित्त सामूहिक स्वामित्व र प्रजातान्त्रिक ढंगबाट नियन्त्रित स्वायत्त उद्यम नै सहकारी हो ।

३. सहकारिताका मूल्यहरु :

सहकारिता मूल्यहरु बारे अध्ययन गर्दा आधारभूत मूल्यहरु (Basic values) र नैतिक मूल्यहरु (Ethical values) गरी दुई भागमा विभाजन गर्दा अब्ग बढी प्रष्ट हुन्छ । विशेषतः आधार मूल्यहरुले संस्था र सदस्य बीच एवं नैतिक मूल्यहरुले संस्था र समाज बीचको सम्बन्ध निर्धारण गर्न मद्दत गर्दछन् ।

आधारमूल्यहरु

नैतिक मूल्यहरु

(१) आत्म—सहयोग (आफ्नो सहयोग आफै गर्ने)	(१) इमान्दारीता (नीति अनुरूपको आचरण गर्ने)
(२) स्वउत्तरदायित्व (आफै जिम्मेवार, जवाफदेही)	(२) खुलापन (स्वेच्छाले सदस्य बन्न र छोड्न पाइने,पारदर्शी)
(३) प्रजातन्त्र (सदस्यहरुले सदस्यहरुद्वारा सदस्यहरुकालागि व्यवस्थापन गरिने)	(३) सामाजिक उत्तरदायित्व (समाजकालागि पनि काम गर्नु पर्ने जिम्मेवारी)
४) समानता (सदस्यहरु बीच धर्म वर्ण जात पेशा आदिका आधारमा भेदभाव नगरिने)	(४) अरुको हेरचाह (सदस्यको हितको लागि काम गर्दा गैर सदस्यलाई आघात नपुऱ्याउने वरु सहयोग पुऱ्याउने)
५) न्याय (लगानीको आधारमा वरावर प्रतिफल प्राप्ति)	
६) ऐक्यबद्धता (एकताबाट बलियो हुने विश्वास)	

४. सहकारीका सिद्धान्तहरु :

सहकारी सिद्धान्तहरु सहकारी मूल्यहरुलाई व्यवहारमा उतार्ने मार्गदर्शन (Guidelines) हुन् । अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी महासंघद्वारा सन् १९९५ मा परिमार्जित निम्न सात सिद्धान्तहरु हालसम्म प्रचलित छन् । माथि उल्लेख गरिएका सहकारीका मूल्यहरुलाई व्यवहारमा उतार्न निम्न सिद्धान्तहरु प्रतिपादन भएका छन् ।

<u>सिद्धान्तहरु</u>	<u>मूल्यहरु</u>
१) ऐच्छिक तथा खुला सदस्यता	—(खुलापन)
२) सदस्यद्वारा प्रजातान्त्रिक नियन्त्रण	—(प्रजातन्त्र, समानता)
३) सदस्यहरुको आर्थिक सहभागिता	—(न्याय)
४) स्वायत्तता तथा स्वतन्त्रता	—(आत्म सहयोग, स्वउत्तरदायित्व)
५) शिक्षा तालिम तथा सूचना	—(इमान्दारीता)
६) सहकारीहरु बीच सहयोग	—(ऐयवद्धता)
७) समुदाय प्रति चासो	—(सामाजिक उत्तरदायित्व)

उपरोक्त सहकारी सिद्धान्तहरुलाई व्यवहारमा प्रयोग गर्दा निम्न काम कारवाहीहरुको अवलम्बन गर्न सकिन्छ ।

१. स्वैच्छिक तथा खुला सदस्यता :

- * निर्धारित योग्यता पुगेको कुनै व्यक्तिलाई संस्थाको सदस्य बन्न राजनैतिक, आर्थिक, जातीय, लैङ्गिक विभेद गर्नु नहुने,
- * सदस्य संस्थाको कार्यक्षेत्र भित्र बसोबास गरेकै हुनुपर्ने,
- * सदस्यको हैसियतले वहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारी वहन गर्न स्वीकार गर्नुपर्ने,
- * संस्थाले उपलब्ध गराउने सेवा उपभोग गर्न तयार हुनुपर्ने,
- * सदस्यले संस्थाको सदस्यता त्याग्न चाहेमा सदस्यता त्यागी अलग हुन सक्ने ।
- * कृतिम छेकवार/वन्देज लगाई सदस्य बन्नबाट वञ्चित गराउनु हुँदैन ।

२. सदस्यहरुद्वारा प्रजातान्त्रिक नियन्त्रण :

- * शेयर जतिसुकै खरिद गरे पनि सदस्यहरुद्वारा सदस्यहरुको आर्थिक सामाजिक विकास गर्ने उद्देश्यले गठन हुने हुँदा, सदस्यहरुले नै नियन्त्रण गर्नु हुने,
- * एक सदस्य एक मतको पद्धति लागु गर्ने,

- * संस्थाका सबै सदस्यहरु संलग्न हुन पाउने साधारण सभाद्वारा संस्थाको नीति निर्माण गरिने,
- * सहकारीमा साधारण सभा नै सर्वोच्च अंग हुने भएकोले यसले व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायपालिकाको कार्य सम्पादन गर्छ,
- * सदस्यहरु मध्येबाटै साधारण सभाद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिहरु द्वारा संचालन गर्ने,
- * सदस्य, सदस्य बीच सेवामा विभेद नगरिने,
- * संस्था संचालन कार्यमा संलग्न प्रतिनिधि व्यक्तिगत रूपमा साधारण सदस्य प्रति र सामूहिक रूपमा संचालक समिति प्रति उत्तरदायी हुने ।

३. सदस्यको आर्थिक सहभागिता :

सहकारी संस्थामा प्रत्येक सदस्यको सानो-सानो पूंजी शेयरको रूपमा संकलित भई सदस्यको आर्थिक सहभागिताद्वारा व्यवसायिक शक्तिको सृजना हुन्छ । साथै शेयर रकमको घटी र बढीले सदस्यहरुको अधिकारमा विभेद गरिदैन ।

यस अन्तर्गत मुख्य रूपमा निम्न विषयहरु पर्दछन् ।

- (क) सहकारीलाई आर्थिक कार्य, व्यवसाय गर्ने माध्यमको रूपमा स्वीकार गर्ने,
- (ख) प्रति शेयर समान मूल्य र एउटा शेयर र एकभन्दा बढी शेयर लिने सदस्यको कानूनी हैसियत र स्तर बराबर हुने,
- (ग) सीमित लाभ (धेरै लाभांशले ऐक्यवद्धताको भावना घट्न सक्दछ) वितरण गर्ने,
- (घ) सदस्यले गरेको कारोवारका आधारमा संरक्षित पूंजी कोषबाट प्रतिफल पाइने । कारोवार गर्ने नगर्ने सबै सदस्यहरुलाई बराबर प्रतिफल प्राप्त नहुने ।
- (ङ) बचत (नाफा) बाट जगेडा कोष र अन्य कोषहरु खडागरी प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

४. स्वायत्तता र स्वतन्त्रता :

सहकारी संस्थाहरु सदस्यहरुद्वारा गठित, संचालित एवं नियन्त्रित स्वयत्त एवं स्वतन्त्र हुन्छ ।

“स्वायत्तता” भनेको के हो ?

- * संस्था वाह्य नियन्त्रण, हस्तक्षेपबाट मुक्त हुने,
- * सदस्यहरुद्वारा स्वयं (आन्तरिक) नियन्त्रण र सन्तुलनको व्यवस्था अर्थात संस्थामा हिनामिना तथा अन्य गलत कार्य भए सदस्यहरु स्वयं जिम्मेवार हुने व्यवस्था,
- * संस्थाले अन्य संस्था/व्यक्ति/सरकार सबै संग निश्चित शर्त र सम्झौताको आधारमा कार्य गर्न सक्ने अधिकार
- * आफ्नो संस्था संचालन गर्न चाहिने विनियम आफैं बनाउन सक्ने अधिकार

तर सहकारी संस्थाले उपयोग गर्ने स्वायत्तता र स्वतन्त्रता प्रचलित ऐन, नियम, सहकारी मूल्य, सिद्धान्तको परिधिमा रही उपयोग गर्नु पर्दछ ।

५. शिक्षा, तालिम र सूचना :

थाहा पाएको विषय संस्थासहकारीका प्रत्येक सदस्यलाई सहकारी सम्बन्धी शिक्षा, तालिम दिएर योग्य र सक्षम बनाउनु पर्दछ भन्ने मान्यता यो सिद्धान्तले राख्दछ । यसमा संस्थामा

हुने प्रत्येक क्रियाकलापको जानकारी सदस्यहरूलाई दिनु पर्ने र सदस्यले पनि आफुले लाई जानकारी दिने दोहोरो सूचना प्रणालीको व्यवस्था लगायत निम्न विषयहरू पर्दछन् ।

- * संस्थाले सदस्यहरूलाई सहकारी शिक्षार आवश्यकता अनुरूप व्यवसायिक सीप विकास व्यवस्थापन तालिम प्रदान गर्नुपर्ने,
- * सहकारी शिक्षा कोषको व्यवस्था हुनुपर्ने,
- * प्रशिक्षित/शिक्षित सदस्यहरूद्वारा संस्थाको समुन्नतिमा योगदान पुग्ने,
- * संस्था भित्र र बाहिर सूचना प्रणालीको विकास र युग अनुसारको सूचना प्रदान गर्नुपर्ने ।

६. अन्तर सहकारी सहयोग :

एउटै मात्र संस्था स्वयंमा पुर्ण हुन कठिन हुने भएकोले सहकारी मार्फत साना स्तरमा गरिने व्यवसायिक क्रियाकलापलाई बढाएर निजी क्षेत्रसंग प्रतिस्पर्धा गर्ने उर्जा विकासका गर्ने, सहकारी सहकारी बीच परस्पर सहयोग जरुरी हुन्छ ।

- * प्रारम्भिक देखि अन्तर्राष्ट्रिय स्तर सम्मका सहकारी संजालको विकास गर्ने,
- * अन्तरसहयोगको माध्यमबाट अन्य क्षेत्र संग प्रतिस्पर्धा गर्ने क्षमताको विकास गर्ने,
- * विषयगत संघ, जिल्ला सहकारी संघ, केन्द्रीय संघहरू, राष्ट्रिय सहकारी संघ हुँदै अन्तरराष्ट्रिय सहकारी महासंघ सम्मको अन्तर सम्बन्धबाट व्यवसायिक क्रियाकलापको दायरा विस्तार गर्ने ।

७. समुदाय प्रति चासो :

सहकारी संस्थाहरू सामुदायका अभिन्न अंग भएकोले आफ्ना सदस्यका साथै सामुदायिक क्रियाकलापमा सरिक भई सामुदायिक विकासका कार्यहरू गर्नु पर्ने हुन्छ ।

- * समूहको एकपक्ष कमजोर भए अन्य पक्ष पनि कमजोर हुन जान्छ (अन्तरनिर्भरता) भन्ने मान्यतालाई यो सिद्धान्तले स्वीकारेको छ,
- * समूहको हितकै लागि गठन हुने,
- * समुदाय प्रतिको सेवाले संस्थामा सकारात्मक प्रभाव पार्ने,
- * वृक्षारोपण, शिक्षा, स्वास्थ्य, परिवार नियोजन, सरसफाई, खानेपानी, कुलो, पाठशाला, धार्मिक सांस्कृतिक पर्वहरूमा सहकारीको सहयोग बढाउने,
- * आकस्मिक दुर्घटना/दैवी प्रकोप— (आगलागि, भुईँचालो आदि) को समयमा उद्धार र पुनस्थापनाका कार्यमा सहभागिता बढाउने ।

५. सहकारी व्यवसाय र अन्य व्यवसाय बीचको फरक

सहकारी सम्बन्धी ज्ञानलाई अब्ग बढी स्पष्ट गर्न तल बुंदागत रुपमा सहकारी र अन्य व्यवसाय बीचको फरकहरु प्रस्तुत गरिएको छ । सहकारी संस्था एउटा सामुदायिक व्यवसायिक इकाई हो । त्यसैले सहकारी व्यवसाय कस्तो हो भन्ने थाहा पाउन समग्र व्यवसायको स्वरुपलाई संचालक र संचालन पद्धतिका आधारमा “सहकारी व्यवसाय र “निजी व्यवसाय” को रुपमा विभाजन गरी तिनको फरकलाई तुलनात्मक रुपमा स्पष्ट पारिएको छ ।

सहकारी व्यवसाय	निजी व्यवसाय
१. नीति : लक्षित वर्गको सामाजिक आर्थिक विकासका लागि सहकारी मूल्य र सिद्धान्त अनुसार सञ्चालन गरिने ।	१. नीति : सरकारी लगानीलाई कमशः घटाउदै निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहित गर्दै जाने ।
२. लक्षित वर्ग : सहकारी ऐन २०४८ ले तोकेका भूमिहीन, कृषक, कालिगढ, मजदूर, न्यून आर्यवर्ग ।	२. लक्षित वर्ग : लक्षित वर्ग नतोकिएको मुलुकका सबै नागरिक सहभागि हुन सक्ने ।
३. उद्देश्य : लक्षित वर्गको सामुहिक सहभागिता मार्फत स्थानीय स-साना पूंजीहरुको जगेर्नाद्वारा सदस्यहरु स्वयंलाई व्यवसायमा संलग्न गराई सदस्यहरुकै आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक विकास गर्ने ।	३. उद्देश्य : व्यक्तिगत पूंजी लगानी गरी नाफा आर्जन गर्ने ।
४. सदस्यता : खुला सदस्यताको सिद्धान्त लागु हुने ।	४. सदस्यता : खुला सदस्यताको सिद्धान्त लागु नहुने । सदस्यताका निमित्त निश्चित आधारहरु विकास गरिने ।
५. व्यवसायिक क्षमता : विभिन्न सदस्यहरूसंग छरिएर रहेको साना साना आर्थिक, भौतिक, मानवीय श्रोतहरु एकीकृत भई व्यवसायिक क्षमताको सिर्जना हुने ।	५. व्यवसायिक क्षमता : एउटै व्यक्ति संग आर्थिक, भौतिक साधनको प्राचुर्यताका साथै व्यवस्थापकीय कौशलता र साहस/आंट हुन सक्छ ।
६. व्यवस्थापन पद्धति : संस्थाको विधान, नीति निर्माण लगायतका विषयको निर्णय सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यहरु, उक्त निर्णयलाई कार्यान्वयन गर्ने, कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने, संस्थाको कारोवारमा संलग्न भएर लाभ लिने एवं मूल्याङ्कन गर्ने आदि व्यवस्थापनका सबै पक्षमा सदस्यको क्रियाशील सहभागिता अनिवार्य हुन्छ ।	६. व्यवस्थापन पद्धति : व्यवसाय संचालनका लागि आवश्यक जनशक्ति नियुक्त गरी निर्णय देखि मूल्यांकन सम्मका सम्पूर्ण व्यवस्थापकीय कार्य सम्पादन गरिन्छ । यसमा संस्था सबैको स्वामित्वधारीहरुको सहभागिता नहुन सक्छ । अतः केही लगानीकर्ताहरुले तय गरेको एकलौटी नीति लागु गरिन्छ ।
७. उत्पादक, वितरक र उपभोक्ता : सहकारीमा उत्पादक, वितरक र उपभोक्ता तीनै पक्ष स्वयं सदस्यहरु नै हुन्छन् । त्यसैले सहकारी व्यवसायको पहिलो वजार सदस्यहरु नै हुन ।	७. उत्पादक, वितरक र उपभोक्ता : निजी व्यवसायमा यी तीनै पक्षहरु छुट्टा-छुट्टै हुन्छन् । त्यसैले निजी व्यवसायको वजार जो सुकै पनि हुनसक्छ ।

८. **व्यवस्थापकीय अधिकार :** शेयर बढी वा घटी लिनै सबै सदस्यमा अधिकार बराबर हुने हुंदा एक सदस्य एक मतको स्थिति हुन्छ । त्यसैले सहकारीमा मानवीय मूल्य मान्यतालाई कार्य संचालनमा प्रधानता दिइन्छ, पूँजीलाई होइन ।

९. सदस्यको सेवा:

- ☞ वस्तुको उत्पादन, कारोवार, सेवा सदस्यको आवश्यकतालाई आधार मानेर गरिन्छ ।
- ☞ सेवा/वस्तुको कारोवार सदस्यसंग मात्र हुन्छ ।
- ☞ सदस्य सदस्यबीच सेवामा विभेद गरिदैन ।
- ☞ सदस्यहरु सहभागिताका निमित्त उत्प्रेरित हुने, नहुने वा कतिको हुने भन्ने सदस्यले प्राप्त गर्ने सेवाको निरन्तरता, गुणस्तरीयता, सुलभता, समानता र त्यसबाट हुने फाइदा जस्ता कुराहरुको आधारमा भर पर्दछ ।

१०. **नियन्त्रण प्रणाली:** प्रजातान्त्रिक सिद्धान्तका आधारमा स्वयं सदस्यहरुको क्रियाशीलतामा संस्थाको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली व्यवस्थित गरिएको हुन्छ ।

११. **व्यवसायिक संरचना :** साधारण सभाको निर्णय अनुसार प्रारम्भिक संस्थाले आन्तरिक व्यवसायिक संरचना तयार गर्छ । संस्थागत तर्फ भने सहकारी संस्थाहरु सदस्य भएका विभिन्न संघहरुको गठन गरी सहकारी व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।

१२. **विशेष छुट सुविधा:** सहकारी ऐन २०४८ ले निजी व्यवसायको तुलनामा सहकारी व्यवसायलाई विशेष छुट सुविधा प्रदान गरेको छ । जस्तै भन्सार महशुल, रजिष्ट्रेशन दस्तुर, स्थानीय कर आदि । यस अतिरिक्त निजी व्यवसायले प्राप्त गरेका छुट पनि यस्ता संस्थाले पाउँदछन् ।

१३. **सामाजिक चासो:** सहकारी व्यवसाय स्थानीय समाजकै सदस्यहरुद्वारा संचालित हुने हुंदा यो नाफामुखी नभई सदस्यको आर्थिक विकासमुखी हुने र यसले सामाजिक चासोलाई समेत आत्मसात गरी व्यवसाय गर्ने ।

८. **व्यवस्थापकीय अधिकार:** यसमा शेयर संख्याको आधारमा मताधिकार बढी वा घटी हुने हुनाले एउटै शेयर सदस्यले धेरै मत पनि दिन सक्छ । मत दिन आफै नगर्ने प्रतिनिधि पनि पठाउन सकिन्छ । त्यसैले यसमा पूँजीलाई प्रधानता दिइन्छ, व्यक्तिलाई होइन ।

९. सदस्य सेवा:

- ☞ नाफाका आधारमा वस्तुको उत्पादन, कारोवार र सेवा निर्धारित हुन्छ ।
- ☞ सेवा/वस्तुको कारोवार बजारका क्रेता संग हुन्छ, जो अधिकांश गैर सदस्य हुन्छन् ।
- ☞ सेवामा कसैसित विभेद हुँदैन ।
- ☞ व्यक्तिले आवश्यक वस्तुको आपूर्ति खुला बजारबाट गर्ने हुंदा यस्तो स्थिति हुँदैन ।

१०. **नियन्त्रण प्रणाली:** लगानीकर्ता स्वयंबाट व्यवसायिक सिद्धान्त अनुरूप निर्धारित नीतिका आधारमा व्यवस्थित गरिन्छ ।

११. **व्यवसायिक संरचना:** आफ्नो व्यवसाय अनुरूप व्यवसायी आफैले कुन व्यवसायिक संगठनको सदस्य बन्ने भन्ने तय गर्नु पर्ने हुन्छ । व्यवसायिक एकताका हिसावले जिल्ला देखि केन्द्र सम्म उद्योग वाणिज्य संघ खोली संचालन गर्न सकिने ।

१२. **विशेष छुट सुविधा:** प्रचलित ऐन कानूनले उद्योग व्यवसायमा निजीक्षेत्रको संलग्नतालाई वृद्धि गर्न विभिन्न सहूलियत, छुट दिएको भएतापनि सहकारीलाई प्राप्त हुने सम्पूर्ण प्रकृतिका छुटहरु निजी व्यवसायलाई प्राप्त नहुने ।

१३. **सामाजिक चासो:** निजी व्यवसाय नाफामुखी भएको हुंदा यसले सामाजिक चासोलाई ज्यादै कम मात्रामा आत्मसात गरिएको पाइन्छ । त्यस्तो सामाजिक चासो पनि व्यवसायिक फाइदा गांसेर लिइने ।

६. सहकारीमा जिम्मेवारीको व्यवस्था :

सहकारीमा स्वजिम्मेवारी व्यवस्था गरिएको छ । विशेष गरी सहकारीको “ स्वतन्त्रता र स्वायत्तता ” को सिद्धान्तलाई सहकारी ऐन २०४८ ले अंगीकार गरी सोही ऐनको दफा ७ मा सहकारी संस्था अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वाशासित संगठित संस्था हुने, छुट्टै छाप हुने, व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न आफ्नो नामबाट नालिस उजुर गर्न र संस्था उपर अरुले नालिस उजुर दिन सक्ने” भन्ने उल्लेख छ । संक्षेपमा भन्नुपर्दा सरकारी संस्था एउटा प्राकृतिक व्यक्ति सरहको अधिकारयुक्त कानूनी व्यक्ति हो । जसरी व्यक्तिले आफ्नो सम्पत्ति लगायत अन्य विषयको सरक्षण आफैँ गर्नु पर्छ त्यसरी नै सहकारी संस्थाले र सदस्यले पनि आफ्नो सुरक्षा आफैँ गर्नु पर्दछ । स्वतन्त्रताको अर्थ आफूखुसी गर्न पाउने वा बन्धनहीन अवस्था भने होइन । बरु यो एउटा निश्चित नीति अन्तर्गत रहेर नीतिले स्वीकृत प्रदान गरेका काम कार्यवाहीहरु आफ्नो अनुकूल ढंगले व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी हो । यसै गरी “स्वायत्तता”को अर्थ वाह्य हस्तक्षेपबाट मुक्तिको अवस्था हो । आफैँले नीति नियम/विनियम बनाउन र त्यसको कार्यान्वयन गर्न पाउने कानूनी अवस्था हो । त्यसैले आफैँले संस्था गठन गर्न पाउने, नियम बनाउन पाउने, नीतिहरुको उल्लंघन नगरी गरेको कार्यमा राज्य/सरकारले समेत हस्तक्षेप गर्न नपाउने अवस्था हो स्वायत्तता । यसमा सदस्य स्वयम्ले सबै काम गर्न पाउने भएकोले संस्थामा हुने अनैतिक क्रियाकलाप, हिनामिना, मस्यौट, भ्रष्टाचार जस्ता पक्षलाई नियन्त्रण गर्ने, कार्यवाही गर्ने, दण्ड सजाय गर्ने, सुधार गर्ने लगायतका सम्पूर्ण दायित्व/जिम्मेवारी सदस्यहरुमै रहेको हुन्छ ।

सहकारी सामुदायिक संस्था भएको र सहकारीका सिद्धान्तहरुलाई सहकारी ऐन, २०४८ ले मान्यता प्रदान गरेको परिप्रेक्ष्यमा “समुदाय प्रति चासो” (Concern for community) भन्ने सिद्धान्त अनुसार दायित्व सीमित हुँदा हुँदै पनि समुदाय प्रतिको जिम्मेवारीको कारणले सहकारीका प्रत्येक सदस्यको संस्था प्रति व्यक्तिगत एवं समुदाय प्रति सामुहिक जिम्मेवारी रहेको हुन्छ । त्यसैले सदस्यको बचत मस्यौट गरी फरार हुने व्यक्ति उपर संस्थाका एक एक सदस्यहरु व्यक्तिगत रुपमा जिम्मेवारी हुनुपर्दछ । हामीले सहकारीको मूल्य र मान्यतालाई यथार्थरुपमा बुझ्ने चेष्टा नगरी आफूले शेयरलगानी गरे वरावरको रकमको मात्र दायित्व (जिम्मेवारी) रहने सम्झन्छौ । तर सहकारीका सदस्यले सामुदायिक दायित्वलाई विर्सनु हुँदैन । सहकारीका मूल्य र सिद्धान्त अनुसार सहकारी संस्था सामुहिक रुपमा र सदस्य व्यक्तिगत रुपमा समुदाय प्रति जिम्मेवार हुनु पर्ने हुन्छ । यसै गरी सहकारीको अर्को सिद्धान्त “सहकारीहरु बीच सहकारीता” (Cooperation among Cooperatives) का आधारमा सहकारी-सहकारी बीच व्यवसायिक जिम्मेवारी पनि रहेको हुन्छ । जस्तै विगतमा केही सहकारी संस्थाहरुले सदस्यहरुको बचत हिनामिना गरी फरार भएको कारणले गर्दा सर्वसाधारण देखि राजनैतिक एवं सरकारी उच्च पदाधिकारीहरु सम्ममा सहकारी संघ/संस्था प्रतिको विश्वसनीयतामा ठूलो आँच आएको छ । फलतः सहकारी मूल्य, सिद्धान्त, ऐन नियम, विभागीय नीति सबैको राम्रोसंग पालना गरेर सफल रुपमा संचालन भइरहेका संस्थाहरु प्रति पनि विश्वास गर्ने वातावरण रहेको छैन । त्यसैले कुनै पनि सहकारी संस्था वा सहकारी पदाधिकारी वा साधारण सदस्य समेतले कुनै पनि कार्य गर्दा क्षणिक फाईदा र व्यक्तिगत स्वार्थ नहेरी आफूले गर्ने कार्यले समग्र सहकारी जगतमै कस्तो प्रभाव पर्छ भन्ने कुराको राम्रोसंग बुझ्न गर्नु जरुरी छ ।

सहकारी ऐन २०४८ ले स्वतन्त्रता र स्वायत्ततालाई मान्यता प्रदान गरे पश्चात २०४८ अघि सहकारी सम्बद्ध सरकारी निकायहरुले संस्था सम्बन्धी जिम्मेवारी अधिकांश रुपमा सहकारीका सदस्य एवं संस्था स्वयंमा सुम्पिएकोछ भने सरकारी निकायको भूमिका सहकारी संघ, संस्थाको प्रवर्द्धन र विकास कार्यमा केन्द्रीत गरेकोछ । त्यसैगरी संस्थाहरुको अनुगमनको कार्य समेतमा सहकारीकै संघीय संरचनाबाटै हुनुपर्छ ।

७. सहकारी संस्थाको सदस्य बन्न चाहने र बनिसकेको व्यक्तिले थाहा पाउने पर्ने विषयहरु :

७-१ सहकारी सदस्य बन्न चाहनेले थाहा पाउनु पर्ने विषयहरु :

७-१-१ तपाईं लगायत पच्चीस परिवार मिली सहकारी संस्था गठन गरी सदस्य हुन चाहनु भएको हो भने :-

- ☞ सहकारीको वास्तविक अर्थ के हो बुझ्नुहोस,
- ☞ सहकारी संस्था किन गठन गर्नु पर्छ ?
- ☞ सहकारी संस्थाबाट कुन उद्देश्य पूर्ति गर्ने हो स्पष्ट हुनु होस,
- ☞ संस्था गठन गरेर सदस्य भएपछि सदस्यले निर्वाह गर्नु पर्ने जिम्मेवारी के के हुन्छ, स्पष्टसंग बुझ्नुहोस ।
- ☞ संस्थाको सदस्य बनेर/संस्था गठन गरेर तपाईंको उद्देश्य आवश्यकता पूर्ति हुन्छ हुँदैन विश्लेषण गर्नुहोस,
- ☞ संस्था गठन गरी सके पछि तपाईंलाई के के फाइदा हुन सक्छ ? बुझ्नुहोस,
- ☞ सबै सदस्य एकजुट भएर काम गर्ने/सामुहिक उद्देश्य पूर्ति गर्ने कुरा व्यवहारमा लागु हुन सक्छ, सक्दैन ? छलफल गर्नुहोस,
- ☞ संस्था गठन गरेपछि हिजो भइरहेको फाइदा/पाइ राखेको सेवा, सुविधामा वृद्धि हुने वा गुम्ने के हो, बीचार पुऱ्याउनुहोस,
- ☞ अरु गाँउमा संस्था खोलियो भन्ने भनाई वा अरुको देखासिकीमा संस्था नखोल्नु होस,
- ☞ क्षणिक आवेगमा आएर संस्था दर्ता गर्नु राम्रो हुँदैन । संस्था दर्ता गरी सकेपछि यसलाई निरन्तरता दिनु पर्दछ । एकपटक दर्ता भएको संस्था विघटन गर्न समेत लामो प्रक्रियाहरु पूरा गर्नु पर्ने हुन्छ । दर्ता गर्न जति सजिलो छ, विघटन गर्न त्यत्तिकै गाह्रो पर्दछ, यस विषयमा गांभिर हुनुहोस् ।

७-२ तपाईं दर्ता भई सकेको संस्थामा सदस्य बन्न चाहनु भएको हो भने :-

- ☞ बढी र आकर्षक ब्याजको लोभमा परी संस्थाको यथार्थ स्थिति जानकारी नलिइ कारोवार गर्दा फस्न सकिने कुरा राम्ररी सोच्नुहोस । बढी ब्याज दिनेहरुको नियत धेरै रकम संकलन गरी भाग्ने पनि हुन सक्छ । यथार्थ नबुझि रकम जम्मा नगर्नुहोस ।
- ☞ गलत मनसायले गठन गरी कारोवार गर्ने केही संस्थाहरु विशेष गरेर “बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.”हरुले सदस्यहरुलाई संस्थापक सदस्य र कारोवारी सदस्यका रूपमा सदस्यता प्रदान गर्ने गरेको वा सदस्य नै नभएका व्यक्तिको (गैरसदस्य) संग कारोवार गर्ने गरेको पनि पाइन्छ । त्यस्ता गैरकानूनी एवं छद्म व्यवहारलाई सहकारी विभागले विभिन्न परिपत्र तथा पत्रपत्रिका मार्फत सूचना प्रकाशित गरी सुधार गर्न जानकारी गराउँदै कारवाही समेत गर्दै आएको छ । अतः “शेयर सदस्य” नवनाई अन्य विभिन्न किसिमको सदस्य बनाई कारोवार गर्ने संस्थाको सदस्य नबन्नुहोस् । बनेको खण्डमा तपाइले दुःख गरेर संकलन गर्नु भएको बचत रकमको सुरक्षा नहुन सक्छ ।

- ☞ संस्थाका संचालक को को छन् ? जानकारी लिने, संस्थाका संचालक विश्वास गर्न योग्य व्यक्ति हुन होइनन् ? निजहरुको कार्य दक्षता उपर भर पर्न सकिन्छ, सकिदैन राम्ररी बुझेर मात्र सदस्यता लिनुहोस् ।
- ☞ संस्थाले के के कार्यक्रम संचालन गरेको छ र त्यसबाट आफुलाई के कस्तो फाइदा हुन्छ, बीचार गर्नुहोस ।
- ☞ संस्था नाफा नोक्सान के कस्तो स्थितिमा छ, सो को विस्तृत जानकारी लिनुहोस् ।
- ☞ सहकारी संस्था समुदायमा आधारित भई संचालन हुनु पर्ने प्रकृतिको भएको हुंदा विगतमा सहकारी विभागबाट शाखा खोल्ने अनुमति पत्र प्राप्त गरेका संस्थाहरुलाई आफ्नो कारोवारलाई सीमित गर्दै जुन जिल्लाको जुन ठाँउमा शाखा खोलिएको हो त्यसलाई त्यहीँ स्थानका व्यक्ति (जो जो त्यस्तो शाखा मार्फत सदस्य बनेका छन्) हरु मध्येबाटै त्यहीँ छुट्टै सहकारी संस्था गठन गरी स्थानीयकरण गर्ने निर्देशन जारी गरी सकिएको छ । त्यसैले त्यस्ता संस्थाको भविष्य निश्चित छैन । अतः शाखाको रूपमा संचालन भईरहेका संस्थाहरुको सदस्य नबन्नुहोस । बन्नु भएको भए तपाइको बचत रकम असुरक्षित हुन सक्छ, बीचार गर्नुहोस् ।
- ☞ बचत तथा ऋण लगायतको कारोवार गर्ने सबै प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरुको शेयर सदस्य (शेयर होल्डर) नवनिकन बचत जम्मा गर्ने, ऋण लिने लगायतका कुनै पनि कारोवार गर्ने कार्य कानूनले बन्देज गरेको छ । त्यसैले कुनै पनि सहकारी संस्थामा कारोवार गर्नु अगाडी त्यस्ता संस्थाको “शेयर सदस्य” नबनी कुनै कारोवार नगर्नु होस ।
- ☞ संस्था आफ्नो पहुँच, नियन्त्रण भित्र हुन्छ वा हुँदैन ? यसका लागि संस्थाको कार्यालय कतिको नजिक छ ? संस्थाको कार्यालय देखेको/पायक पर्ने ठाउँमा भएको, संचालक र साधारण सदस्यहरु आफू बसोबास गरेको क्षेत्रका, जानपहिचान भएका छन् छैनन्, उक्त कुरा बीचार गरेर आफू हुक्क भएपछि मात्र सदस्य बन्नु होस् । कसैको करकाप वा दवावमा सदस्य नबन्नुहोस् ।
- ☞ सके सम्म संचालकहरुको चरित्र, विगतको छवि, आनिवानी राम्रो भएको संस्थाको मात्र सदस्य हुनुहोस्,
- ☞ आफू बसोबास गरेको ठाउँ संस्थाको कार्यक्षेत्र भित्र छ, छैन र संस्था दर्ताका समय देखिका सदस्यहरु, संचालकहरुले संस्थामा नियमित रूपमा कारोवार गर्ने गरेका छन् छैनन्, बीचार गरेर मात्र सदस्य हुनुहोस्,
- ☞ संस्थाका संचालक, कर्मचारीहरु र निजका नातेदारहरुले ऋण लिएको भए पर्याप्त सुरक्षा वा जमानत राखेको छन् छैनन जानकारी माग्नुहोस्,
- ☞ संस्था संचालन खर्च संस्थाको आम्दानीले धान्ने किसिमले गरिएको छ वा लापरवाही ढंगले खर्च गर्ने गरिएको छ, पत्ता लगाउनु होस्,
- ☞ संचालकहरुले कर्मचारी नियुक्ति गर्दा सक्षमता वास्ता नगरी आफ्ना मान्छे भर्ना गरी आम्दानीको अनुपातमा अनावश्यक बढी तलब सुविधा दिने गरी नियुक्ती गरेको पो छ कि ? बीचार गर्नु होस्,
- ☞ माथिका विषयहरुमा बीचार पुऱ्याई विश्लेषण गर्दा संस्था भरपर्दो लागेमा र पायक पर्ने स्थानमा भएको निश्चित भएपछि शेयर सदस्य बन्ने इच्छा, आवश्यकता र क्षमता भएमा त्यसै संस्थाको विनियम सम्मत ढंगले संस्थामा आवेदन दिई संचालक समितिको निर्णयबाट सदस्यता प्राप्त गरी आफ्नो लगानी बराबरको शेयर संख्याको शेयर सदस्यताको प्रमाण-पत्र लिनु होस् ।

७-३ सहकारी संस्थाका सदस्यहरुले थाहा पाउनु पर्ने विषयहरु :-

- ☞ संस्थाको हर हिसाव सहकारी लेखा प्रणाली अनुसार पारदर्शी ढंगले राख्ने गरेको छु, छैन ? नराखेको भए राख्न दबाव दिनु होस् । वार्षिक लेखापरीक्षण पनि नहुने र साधारण सभा पनि बस्ने गरेको रहेनछ भने संस्थामा गलत काम कारवाही भइरहेको हुन सक्ने तर्फ सधै चनाखो रहनुहोस् ।
- ☞ संस्थामा संचालक समितिको एकाधिकार रहेको र साधारण सदस्यको आवाजको कुनै सुनुवाई/कदर नहुने हैकमवादी व्यवस्थापन प्रणाली लागू छ कि ? त्यस बारेमा आवाज उठाउनुहोस् ।
- ☞ संस्था धनी बन्दै जाने तर संस्थाको भूमिकाको कारणले सदस्यको अवस्थामा कुनै सुधार देखिएन भने सदस्य बन्नुको औचित्य रहँदैन ।
- ☞ संस्थाको विनियममा सदस्यले बहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारी सदस्यको अधिकार संचालक समितिले प्रयोग गर्ने गरी कटौती भएको नभएको सम्बन्धमा स्पष्ट बुझ्नुहोस् । यदि त्यस्तो नभए थप गर्न पहल गर्नुहोस् ।
- ☞ वेलावेलामा वा कम्तिमा महिनाको १(एक) पटक संस्थामा गई निरीक्षण गर्नुहोस् ।
- ☞ संकलक वा अन्य व्यक्ति मार्फत बचत जम्मा गर्ने गरेको छु भने समय समयमा संस्थामा गई आफ्नो रकम/कारोवार दुरुस्त एवं सुरक्षित छु, छैन जाँच गर्नु होस ।
- ☞ संस्थाले संकलन गरेको रकम के कस्तो र कुन कुन कार्यमा लगाउँदै छु/खर्च गर्दैछु ? जानकारी लिनुहोस ।
- ☞ संस्थाले आम्दानीबाट खर्च गर्नु पर्नेमा तपाईंको (सदस्यको) बचतबाट पो घर भाडा विजुली, पानी, कर्मचारी तलव तथा सुविधा आदिमा खर्च गर्ने गरेको छु कि ? स्पष्ट बुझ्नुहोस् ।
- ☞ संस्थाले प्रचलित सहकारी सिद्धान्त, सहकारी ऐन २०४८, सहकारी नियमावली २०४९, विभागका परिपत्र/सूचनाहरु, सम्बन्धित सहकारी कार्यालयले दिएको निर्देशन, सुझावहरुको पालना गरे नगरेको बुझ्नु होस् पालना नगरी गैर कानूनी क्रियाकलाप गर्ने प्रवृत्तिका विरोधमा आवाज उठाउनुहोस् ।

७-४ सदस्यले बहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारी :-

संस्थाका प्रत्येक सदस्यको संस्थामा सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, र व्यवसायिक जिम्मेवारी रहन्छ । यी सबै प्रकारका जिम्मेवारी प्रत्येक सदस्यले क्रियशील भई पूरा गर्नु पर्दछ । अर्को शब्दमा संस्थाको सम्पूर्ण जिम्मेवारी नै सदस्यहरुमा रहेको हुन्छ । त्यसैले संस्थाका सफलता सदस्यको हितका निमित्त सदस्यहरुले पूरा गर्नु पर्ने प्रमुख जिम्मेवारी निम्न अनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ, -

१. प्रत्येक साधारण सदस्यले संस्थाले सुरक्षित ढंगले काम गरिरहेको छु, छैन समय समयमा संस्थालाई आफ्नो बचत रकम सुरक्षित भए नभएको हेर्नु पर्दछ ।
२. संस्थाको साधारण सभामा सहभागी भई संस्थाले वर्ष भरि गरेका आर्थिक, व्यवसायिक, सामाजिक, सांस्कृतिक क्रियाकलापहरुको बारेमा जानकारी लिई चित्त नबुझेका, गलत ढंगले सम्पादन गरिएका विषयहरुमा अन्तर्क्रिया गर्ने, गल्ती गर्ने उपर कारवाहीको माग गर्ने, असल

- काम गर्नेको प्रशंसा गर्ने, पुरस्कारका लागि पहल गर्ने, भावी योजना तर्जुमा र कार्यक्रम निर्धारणमा सुझाव दिने कार्यहरु गर्नु पर्दछ ।
३. संस्थाको संचालक समिति, लेखा समिति र उपसमितिहरुको व्यवस्थापकीय पदहरुमा वसी कार्यगर्ने, संस्थाका क्रियाकलापहरु बारे अनुगमन, मूल्यांकन गर्ने कार्यमा सदा सक्रिय सहभागि हुनुपर्छ ।
 ४. सदस्य आफूले उत्पादन गरेको वस्तु तथा सेवा आफ्नो संस्थामा विक्री गर्ने र संस्थाले उपलब्ध गराएको वस्तु तथा सेवा उपयोग गर्नु पर्दछ ।
 ५. प्रत्येक सदस्यले संस्थामा हुने निर्णय र क्रियाकलापको बारेमा जानकारी लिई अन्य सदस्यहरुलाई समेत जानकारी दिने, राय प्रतिक्रिया भए सुझाव दिने, गलत निर्णयको विरोध गर्ने कार्यमा पछि पर्नु हुदैन ।
 ६. सहकारी सदस्यले आफ्नो संस्थामा के कस्ता निर्णयहरु भइ रहेका छन् ? संस्थाबाट के कस्ता काम कार्यवाही भई रहेका छ । त्यस्तो काम कार्यवाहीले संस्थाको/सदस्यको हित गर्छ, गर्दैन ? संस्थामा धांधली वा हिनामिना भएको छ कि ? पक्षपात पूर्ण व्यवहार भएको छ कि ? त्यस्ता नियन्त्रण मूलक पक्षहरुमा समेत संघै चनाखो भएर ध्यान/दृष्टि पुऱ्याउनु पर्दछ ।
 ७. संस्थाको कारोवारमा अनियमितता भएको जानकारी भएमा अन्य सदस्यहरुमा लेखा समितिमा, साधारण सभामा, सम्बन्धित डिभिजन सहकारी कार्यालयमा, सम्बन्धित संघहरुमा लिखित जानकारी गराउनु पर्दछ ।
 ८. संस्थाका प्रत्येक शंकास्पद क्रियाकलापका बारेमा, संचालक समितिकै बैठकमा, लेखा समितिमा सम्बन्धित जिल्ला संघ, सम्बन्धित डिभिजन सहकारी कार्यालयमा लिखित उजुरी दिनु पर्दछ । साधारण सभा लगायतका सहकारी संस्थाका प्रत्येक व्यवस्थापकीय अंगमा निर्णयका लागि पेश गरिएका प्रस्तावहरु सबै ठिक र उपयुक्त नहुन सक्छन्, बुझेर ठीक भए मात्र स्वीकार गर्नुपर्छ ।
 ९. माथि उल्लेखित विभिन्न विषयमा चासो राखेर छलफल अन्तर्क्रिया समेत गर्नुपर्दछ । अन्यथा तपाईंको बचत, शेयर, व्यक्तिगत योगदान समेत डुव्न सक्छ । संस्थाका प्रत्येक सदस्यको क्रियाशील सहभागिताले संस्थामा नियन्त्रण र सन्तुलनको काम मात्र गर्दैन, संस्थाको उन्नतिका साथै आफ्नो समेत उन्नति हुने कुरामा शंका रहदैन ।

८. सहकारी संस्थाले पालना गर्नुपर्ने मुख्य मुख्य विषयहरू :

हाल प्रचलित सहकारी ऐन २०४८ को दफा ५(१) ले प्रचलित सहकारी सिद्धान्तहरूलाई समेटेको हुनाले विभागबाट समय समयमा सहकारीका मूल्य एवं सिद्धान्तका आधारमा नीतिगत निर्णयहरू गरी सार्वजनिक गरिएको विषयहरूलाई संस्थाले अनिवार्य रूपमा पालना गर्नु पर्दछ । त्यस अतिरिक्त संस्थाहरूले पालना गर्नु पर्ने मुख्य मुख्य विषयहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएका छन् :-

१. इमान्दारिता, पारदर्शिता, सामूहिक सहभागिता, सहअस्तित्व र प्रजातान्त्रिकता सहकारी संस्था संचालनका मूल आधार भएकाले संस्था संचालनमा ती पक्षलाई आत्मसात गर्ने ।
२. सहकारी संस्था सदस्य केन्द्रीत हुन्छन् । यसले आफ्नो व्यवसायलाई सदस्य केन्द्रित तुल्याई सदस्यसंग मात्र कारोवार गर्न पाउँछ । गैह्र सदस्य संग कारोवार गर्न पाउँदैन । त्यसैले सहकारिताको यस मूल मर्मलाई मनन गरी संस्था संचालन गर्नुहोस् ।
३. सहकारी संस्थामा सदस्यहरू स्वयं उपस्थित भई कारोवार गर्नु पर्ने हुनाले सहकारी संस्थाको कार्यक्षेत्र सदस्यहरूको सहज पहुँचका आधारमा तय गरिनु पर्दछ । हाल सहकारी विभागले सामान्यतः संस्थाको कार्यक्षेत्र निम्न बमोजिम हुने गरि सीमाबद्ध गरेको छ ।
 - भौगोलिक अवस्था हेरी गा.वि.स. भए जोडिएका पाँच गा.वि.स.सम्म,
 - नगरपालिका भए एक नगरपालिका,
 - उप-महानगरपालिका वा महानगरपालिका भए जोडिएका ५ वडाहरू ।
४. सहकारी संस्था समुदायमा आधारित रही संचालन गर्नु पर्ने हुँदा कुनै पनि संस्थाले शाखा खोली कारोवार गर्न पाउँदैन । सहकारी विभागबाट यस अघि शाखा खोल्न दिइएको स्वीकृति का आधारमा शाखा खोलीसकेका शाखाहरूलाई समेत स्थानीयकरण गर्न र नयाँ शाखा नखोल्न सबै संस्थाहरूलाई निर्देशन दिइएको छ ।
५. संस्थाले विनियम बाहेक आफ्नो कारोवार गर्न नियमहरू बनाई सोही बमोजिम लागु गर्नु पर्नेछ । जस्तो ऋण लगानी तथा असुली नियम, आर्थिक तथा प्रशासनिक नियम आदि ।
६. आम्दानीको अनुपातमा प्रशासनिक खर्च सीमित गर्ने । संस्थाको आम्दानीले धान्न नसक्ने गरी कर्मचारी नियुक्ति र तलव, भत्ता खर्च प्रदान नगर्ने ।
७. संस्थाले आफ्ना सदस्यहरू बीच मात्र कारोवार गर्नुपर्ने हुनाले उचित ब्याज दर निर्धारण गर्ने साथै लोभलाग्दो र प्रचलित ब्याजदरमा अपत्यारीलो ब्याजदर, उपहार आकर्षक राखी भड्किलो विज्ञापन गर्नु हुँदैन ।
८. लगानी गर्दा पर्याप्त सुरक्षणको व्यवस्था गरेर गर्ने । संस्थामा आवश्यक तरलता कायम गरेर मात्र लगानी गर्ने ।
९. संस्थाको शेयरपूजी र आर्थिक क्षमता विश्लेषण गरेर मात्र आफ्नो लगानी गर्ने ।
१०. संस्थाले सदस्यलाई शेयरपूजी र बचतको रकम जोडी हुन आउने रकमका अनुपातमा मात्र ऋण लगानी गर्ने ।
११. निर्णय गर्दा संस्थाको सामान्य कारोवार बाहेकका विषयहरूमा साधारण सभाबाटै निर्णयहरू गर्ने ।
१२. संचालक समितिले संस्थालाई असर पर्ने कुनै निर्णय गरी साधारण सभामा अनुमोदनका लागि पेश गरेमा साधारण सभाले त्यस्तो निर्णयको अनुमोदन गर्नु हुँदैन । अन्यथा संचालक समिति स्वेच्छाचारी हुँदै जान्छ ।

१३. संस्थाले ब्याजदर प्रचलित बजार दरका आधारमा परिमार्जन गर्नुपर्छ, अन्यथा पूंजीको सही लगानी हुन सक्ने वातावरण बन्दैन । संस्थाले बढी ब्याजदर प्रदान गरेर सदस्यको भलाई गरेको ठहर्दैन । सदस्यलाई व्यवसाय उन्मुख गराउन सहयोग गर्नु पर्दछ । आकर्षक ब्याजदर तोकी विज्ञापन गरेर रकम संकलन गरी पूंजीको उपयोग हुन नसक्ने अवस्थाले संस्थालाई नराम्रो असर पार्दछ । त्यसैले चलन चलितको भन्दा बढी ब्याजदर साधारण सभाले पारित गर्नु हुदैन ।
१४. पूंजिमा न्यूनतम ब्याज सहकारीको स्थापित मान्यता नै हो । सहकारीले ब्याज, हर्जाना सेवा शुल्क आदि भनेर सदस्यसंग चर्को ब्याज असूल गर्ने प्रयास गर्नु हुदैन ।
१५. सहकारीमा “संस्थापक संचालक सदस्य”को व्यवस्था नभएकाले कुनै संस्थाले संस्थापक मध्येबाट संचालक सदस्यताको व्यवस्था गरेको भए त्यस्तो व्यवस्थालाई साधारण सभाबाट खारेज गरी सम्बन्धित डिभिजन सहकारी कार्यालयमा स्वीकृतिका लागि पठाउनु पर्दछ ।
१६. प्रत्येक संस्थाले वार्षिक रूपमा अनिवार्य रूपमा लेखापरीक्षण र साधारण सभा गराउनु पर्छ ।
१७. सबै सहकारी संस्थाहरूले जिल्ला सहकारी संघको सदस्यता लिने र जिल्ला सहकारी संघहरूले पनि सबै प्रकृतिका संघ संस्थाहरूलाई सदस्यता प्रदान गर्न विभिन्न बाधा अड्चन देखाई सरल रूपमा सदस्यता प्रदान नगर्ने प्रवृत्तिलाई हटाउने ।
१८. संचालक समितिले सदस्यहरूको बचत संकलन गरी फजुल खर्च गरेको रहेछ भने साधारण सभाले त्यस्तो फजुल खर्च संचालक समितिका सदस्यहरूबाट असुल उपर गर्न साधारण सभाबाटै निर्णय गर्ने ।
१९. कुनै पनि संघ संस्थाले सम्बन्धित व्यक्तिको लिखित स्वीकृति र साधारण सभाको निर्णय नभई कसैलाई पनि सल्लाहकारमा नियुक्ति नगर्ने ।
२०. प्रारम्भिक सहकारी संस्थाको नाम एकै जिल्लामा एउटै हुनु हुदैन । साथै संस्थाको नाममा फाइनान्स इन्भेष्टमेन्ट जस्ता शब्द राख्नु हुदैन । यसैगरी कुन कार्य प्रकृतिको संस्था हो सो नखुलाई नामाकरण गर्नु हुदैन (जस्तै जनमूखी सहकारी संस्था लि., दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था लि.) । यस अघि विषय प्रकृति उल्लेख नगरी सहकारी संस्था लि., वा साना किसान सहकारी संस्था, महिला उत्थान सहकारी संस्था आदि मात्र नामाकरण गरी दर्ता भएका संस्थाले आफ्नो संस्थाको विषय प्रकृति उल्लेख गरी नाम संशोधनका लागि साधारण सभाबाट पारित गराई सम्बन्धित डिभिजन सहकारी कार्यालयमा पेश गर्ने ।
२१. संचालकहरूको फोटो सहितको तीन प्रति विवरण दुई प्रति तयार गरी एक प्रति संस्थामा राखी अर्को प्रति डिभिजन सहकारी कार्यालयमा पठाउने ।
२२. निर्वाचन हुनासाथ संचालकहरूको विवरण अनिवार्य रूपमा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । त्यस्तो विवरण एक प्रति संस्थामा साख्ने र एक प्रति सम्बन्धित डिभिजन सहकारी कार्यालयमा पठाउने ।
२३. एकल उद्देश्यका सहकारी संस्थाले विनियम संशोधन स्वीकृत नभई अन्य कार्य नगर्ने (जस्तै बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाले Housing (घर जग्गा व्यवस्थापन) को कार्य नगर्ने) ।
२४. नेपाल राष्ट्र बैंकबाट बैंकिङ्ग कारोवार गर्न स्वीकृति प्राप्त सहकारी संस्थाहरूले सहकारी विभागको अतिरिक्त नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन समेत पालना गर्ने । अन्यको हकमा सहकारी विभागले निर्धारण गरेका शर्तहरूको पालना गर्ने ।
२५. बहुप्रकृतिको संस्था दर्ता गरी एक प्रकृतिको कार्यमात्र गर्नु ऐनको व्यवस्थाको प्रतिकूल हुन्छ । जस्तै बहुउद्देश्यीय संस्था दर्ता गरी बचतको मात्र कारोवार गर्न मिल्दैन ।
२६. संस्थाको संचालक सदस्य र कर्मचारी एउटै व्यक्ति हुनु हुदैन । संस्थाको संचालकले कर्मचारीको समेत कार्य गरी सो वापत तलब लिन पाउँदैन । तर साधारण सभाले निर्णय गरे बमोजिमको संचालक समितिको बैठकको बैठक भत्ता लिन भने कुनै बाधा हुदैन ।

२७. विभागीय निर्णय अनुसार जोडिएका ५ गा.वि.स. सम्म कार्यक्षेत्र राख्न पाइने भएपनि संस्थाले एकै पटक ठूलो कार्य क्षेत्र नराख्ने । शुरुमा बढीमा एक गा.वि.स. सम्म कार्यक्षेत्र राखेमा संस्था व्यवस्थापन गर्न सहज भई सफलता तर्फ ढल्किन सक्छ । “एक गाउँ एक सहकारी” को अवधारणा कतिपय ठाउँमा प्रचलनमा पनि छ ।

९. सहकारी संस्था दर्ता कसरी गर्ने ?

९.१ प्रथम प्रारम्भिक भेला :

प्रस्तावित प्रारम्भिक सहकारी संस्थाले समेटेको कार्यक्षेत्र भित्र बसोवास गर्ने सहकारी ऐन अनुसार योग्यता पुगेका कम्तीमा २५ जना व्यक्तिहरु मिली, स्वयं उपस्थिति भई उपस्थित मध्ये कसैको अध्यक्षतामा पहिलो पटक प्रारम्भिक भेला गरी निम्न विषयमा प्रस्ताव राखी निर्णय गर्नुपर्दछ :-

- (क) संस्था खोल्ने विषयमा,
- (ख) संस्थाको नाम, ठेगाना सम्बन्धमा,
- (ग) कार्यक्षेत्र निर्धारण गर्ने विषयमा,
- (घ) संस्थाको उद्देश्य र कार्यहरु सम्बन्धमा,
- (ङ) प्रति शेयर रकम र प्रवेश शुल्क निर्धारण सम्बन्धमा,
- (च) संस्थाको तदर्थ संचालक समितिको गठन (निर्वाचन) सम्बन्धमा,
- (छ) प्रस्तावित संस्थाको विनियम बनाउने सम्बन्धमा,
- (ज) शेयर र प्रवेश शुल्क वापत रकम उठाउने र जिम्मा दिने सम्बन्धमा,
- (झ) कार्ययोजना बनाउने विषयमा,
- (ञ) अन्य विविध विषयमा ।

माथि उल्लिखित प्रस्तावहरुका विषय मध्ये केही महत्वपूर्ण विषयहरुको सम्बन्धमा तल स्पष्ट गरिएको छ ।

तदर्थ सञ्चालक समितिको गठन, – उपस्थित व्यक्तिहरु मध्येबाट आवश्यकता अनुसार अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, कोषाध्यक्ष, सचिव र अन्य पांचजना सदस्य रहने गरी नौ जना सम्मको तदर्थ संचालक समिति गठन गर्ने ।

विनियम बनाउने :

प्रस्तावित प्रारम्भिक सहकारी संस्था लि.को ३ प्रति विनियम बनाउनु पर्दछ । विनियम तथा नियमावली बनाउनको लागि विनियम मस्यौदा समिति पनि बनाउन सकिन्छ । समिति बनाउन सम्भव नभएमा सभाको सदस्य मध्ये कुनै सदस्यले मस्यौदा बनाई सभामा पेश गर्न सक्नेछ । विनियम बनाउदा निम्न अनुसार गर्नु पर्दछ ।

१. मस्यौदा समिति वा कुनै सदस्यले तयार पारी सभामा प्रस्तुत गरेको मस्यौदालाई माथि उल्लेख गरिए बमोजिम भेलाबाट पारित गराई तदर्थ समितिका सम्पूर्ण सदस्यहरुले ३ प्रति

विनियमको अन्तिम पानामा र तदर्थ समिति को अध्यक्ष र एकजना संचालकले प्रत्येक पृष्ठको शिर र पुछारमा दस्तखत गर्नुपर्दछ ।

२. संस्थाको नाम अन्य सहकारी संस्थाका नाम संग नदोहोरिने गरी प्रस्तावित गर्नु पर्दछ ।
३. संस्थाको उद्देश्य र कार्यहरु स्पष्ट र छुट्टा छुट्टै हुनुपर्छ । कार्यलाई उद्देश्यमा राख्ने र उद्देश्यलाई कार्यमा राख्ने गर्नु हुदैन । उद्देश्य संस्थाको कार्य प्रकृति अनुसार छोटो र स्पष्ट हुनुपर्दछ । उक्त उद्देश्यहरु हांसिल गर्ने प्रयोजनको लागि प्रत्येक उद्देश्य हांसिल गर्न छुट्टा छुट्टै कार्यहरु स्पष्ट रुपमा लेख्नु पर्दछ । कार्य उल्लेख गर्दा “उपरोक्त उद्देश्य अनुरूप आवश्यक अन्य कार्यहरु गर्ने आदि, इत्यादि लेख्नु हुदैन । उद्देश्य हांसिल गर्न आवश्यक कार्यहरु विनियम बनाउंदा नै पुरा उल्लेख गर्नुपर्छ । आफ्नो संस्थाको उद्देश्य भन्दा बाहिर गएर कार्यहरु उल्लेख गर्नु हुदैन ।
४. प्रस्तावित बचत तथा ऋण सम्बन्धी कारोवार मात्र गर्ने तथा बचत तथा ऋण सम्बन्धी कारोवार समेत अन्य कार्य गर्ने बहुउद्देश्यीय सहकारी संस्थाका लागि प्रस्तावित विनियममा आफ्ना सदस्यहरुबाट मात्र निक्षेप स्वीकार गर्ने र आफ्ना सदस्यलाई मात्र ऋण प्रदान गर्न सकिने व्यवस्था स्पष्ट रुपमा राख्नुपर्दछ ।
५. प्रस्तावित संस्थाको काम बचत तथा ऋणको कारोवार मात्र गर्ने रहेछ भने संस्थाको नामको पछाडी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि. राखिएको हुनुपर्दछ । नामको पछाडी फाइनान्स, इन्भेष्टमेन्ट जस्ता शब्दहरु राख्न हुदैन ।
६. कुनै संस्था दर्ता गर्न जांदा प्रस्तावित विनियमको उद्देश्य र कार्यहरुमा सकेसम्म एकल उद्देश्यका कार्य र सो संग सम्बद्ध कार्यहरु मात्र उल्लेख गर्नु पर्दछ ।
७. संस्थाको नामबाट संस्थाको कार्यप्रकृति खुल्ने हुनुपर्छ । एउटा मात्र उद्देश्य राख्नेले नाम बहुउद्देश्यीय राख्नु हुदैन ।
८. बचत तथा ऋणको कारोवार गर्ने सहकारी संस्थाको साथै अन्य प्रारम्भिक सहकारी संस्थाको कार्यक्षेत्र शुरुमा गाउँ विकास समितिमा भए जोडिएका बढीमा पांच वटा गाउँ विकास समिति, नगरपालिका भए बढीमा उक्त नगरपालिका भरी, उपमहानगरपालिका, महानगरपालिका भए बढीमा जोडीएको पांच वडाहरु कायम गर्नु पर्दछ । कार्यक्षेत्र राख्दा सके सम्म सोही प्रकृतिको दर्ता भई संचालनमा रहेको संस्थाको कार्यक्षेत्रलाई आफ्नो कार्यक्षेत्रमा राख्नु हुदैन ।
९. प्रस्तावित विनियममा निम्न विषयहरु अनिवार्य रुपमा उल्लेख भएको हुनु पर्दछ (सहकारी ऐन २०४८/सहकारी नियमावली २०४९)

विनियममा उल्लेख गर्नु पर्ने विषयहरु

प्रस्तावित संस्थाको

१. नाम र ठेगाना,	२०. विशेष साधारण सभा,
२. कार्यक्षेत्र,	२१. साधारण सभाका कर्तव्य र अधिकार,
३. परिभाषा,	२२. संचालक समितिको गठन एवं काम कर्तव्य र अधिकार,
४. उद्देश्य,	२३. संचालकको पदमा बहाल रहन नसक्ने अवस्था,
५. कार्य,	२४. समितिको बैठक,
६. सदस्यता,	२५. अध्यक्षको काम,कर्तव्य र अधिकार,
७. सदस्यको लागि योग्यता,	२६. उप-समितिको गठन र कार्यविधि,
८. प्रवेश शुल्क,	२७. लेखा समितिको गठन,
९. सदस्यताबाट राजीनामा,	२८. लेखासमितिको काम,कर्तव्य र अधिकार,
१०. सदस्यको निष्काशन,	२९. व्यवस्थापकको नियुक्ति,काम, कर्तव्य र अधिकार,
११. कोषको व्यवस्था,	३०. बचत वितरण,
१२. शेयर पूँजी,	३१. कोषको उपयोग,
१३. शेयरको प्रमाण-पत्र,	३२. संघ, संस्थाले राख्न पर्ने बहिखाता र किताबहरु,
१४. शेयरको हस्तान्तरण वा फिर्ता ,	३३. वार्षिक हिसाब जाँच,
१५. दायित्व,	३४. निर्वाचन ,
१६. हकवालाको मनोनयन,	३५. मध्यस्थता सम्बन्धी व्यवस्था,
१७. हक दावी वा नामसारी,	३६. विनियम संशोधन,
१८. प्रारम्भिक साधारण सभा,	३७. विघटन,
१९. साधारण सभा ,	३८. विविध ।

कार्य योजना बनाउने :

सहकारी संस्था दर्ता गरी सके पछि विनियममा उल्लेख गरिएका उद्देश्य हासिल गर्न के कस्ता कार्यक्रम सन्चालन गर्ने हो ? उक्त कार्यको कसरी पूँजी संकलन गर्ने, कारोवार कुन आधारमा गर्ने, सो उद्देश्य अनुसार कार्य गर्दा कति रकम खर्च लाग्दछ र संस्थालाई खर्च कटाई वार्षिक कति खुद बचत (नाफा) हुन्छ भन्ने व्यहोरा विस्तृत रुपमा स्पष्ट देखिने गरी प्रस्तावित कार्ययोजना बनाउनु पर्दछ ।

९.२ दोश्रो प्रारम्भिक भेला :

दोश्रो प्रारम्भिक भेलामा समेत घटिमा २५ जना उपस्थिति भई २५ जनाकै मतबाट निम्न विषयमा गहन छलफल गरी निर्णय गर्नु पर्दछ ।

१. मस्यौदा विनियम उपर छलफल गर्ने :-

- ☞ विनियमको प्रस्तावना सम्बन्धमा,
 - ☞ संस्थाको उद्देश्य र कार्यहरू सम्बन्धमा,
 - ☞ विभिन्न कोषहरूमा रकम बाँडफाँड सम्बन्धमा,
 - ☞ सदस्यहरूको जिम्मेवारी/जवाफदेही सम्बन्धमा,
 - ☞ व्यवस्थापक/कर्मचारीहरूको जिम्मेवारी जवाफदेही सम्बन्धमा,
 - ☞ संस्थाले संचालन गर्ने विषय प्रकृति अनुसारको व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूमा,
 - ☞ संचालक समितिको काम कर्तव्य अधिकारले साधारण सभाको काम कर्तव्य अधिकार लाई कुण्ठित गरेको छ, छैन भन्ने विषयमा,
 - ☞ विनियममा उल्लिखित व्यवस्थाबाट संस्थाको उद्देश्य पूरा हुन सक्छ/सकदैन भन्ने विषयमा,
 - ☞ मस्यौदा समिति वा कुनै सदस्यले तयार पारी सभामा प्रस्तुत गरेको मस्यौदालाई माथि उल्लेख गरिए बमोजिम सभाबाट पास गराई तदर्थ समितिका सम्पूर्ण सदस्यहरूले ३ (तीन) प्रति विनियमको अन्तिम पानामा र तदर्थ समितिका अध्यक्ष र एकजना सञ्चालकले प्रत्येक पृष्ठको शिर र पुछारमा दस्तखत गर्नुपर्दछ ।
२. कार्ययोजनाको विषयमा छलफल गरी पारित गर्ने,
 ३. संस्था दर्ता गर्नका लागि आवश्यक परेका कार्य गर्न अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने ।
 ४. संस्था दर्ता पश्चात् शेयर र प्रवेश शुल्क वापत उठेको रकम कुन बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्ने र खाता सञ्चालन सम्बन्धमा,

९.३ दर्ताका लागि आवश्यक कागजातहरू तयारी गर्ने :

संस्था दर्ताका लागि अधिकार प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूले निम्न कागजातहरू संलग्न राखी संस्था दर्ताको लागि सहकारी नियमावली २०४९ को नियम ३ अनुसूची-१ मा दिइएको संलग्न नमूना बमोजिमको आवेदन तयार गरी सम्बन्धित डिभिजन सहकारी कार्यालयहरूमा टिकट टाँस गरी आवेदन गर्नु पर्दछ ।

१. प्रस्तावित संस्थाको सक्कलै विनियम ३ प्रति ,
२. प्रस्तावित संस्थाको कार्ययोजना ३ प्रति सक्कलै , (कार्ययोजनाको अनुसूची-५ मा छ)
३. सभाले माथि लेखिएका विषयहरूमा गरेको निर्णयहरूको प्रमाणित प्रतिलिपि १ प्रति ,
४. आवेदन गर्ने कम्तीमा २५ जना सदस्यहरूको विवरण, दस्तखत र संचालकहरूको फोटो भएको संलग्न नमूनाको सदस्य दर्ता किताव (अनुसूची-४) र निजहरूको नागरिकता प्रमाण-पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपिहरू,
५. प्रस्तावित सहकारी संस्थाको तदर्थ समितिको अध्यक्षले दस्तखत गरेको आवेदन पत्र ।
६. संस्था दर्ता सम्बन्धी कार्य गर्न गराउन अधिकार प्राप्त व्यक्तिहरूको दस्तखत नमूना सहितको सक्कल अधिकार प्रत्यायोजन पत्र,(अनुसूची-२)

७. भेलाको निर्णय बमोजिम शेयर शुल्क र प्रवेश शुल्क वापत उठेको रकम बैंक जम्मा गरेको भौचरको प्रतिलिपि/वा कोषाध्यक्षले बुझलिएको भए संस्था दर्ता भएपछि संस्थाको नाममा बैंक खाता खोली जम्मा गर्ने प्रतिवद्धता सहितको सक्कल भरपाई,
८. नागरिकताको प्रमाणपत्रवाट सदस्य संस्थाको कार्यक्षेत्र भित्र बसोवास गरेको प्रमाणित नहुने भए सदस्यहरु संस्थाको कार्यक्षेत्र भित्र बसोवास गरेका प्रमाण-पत्रका प्रतिलिपिहरु । प्रमाण-पत्रमा संघ/संस्थाको कार्यक्षेत्र भित्रको स्थायी ठेगाना उल्लेख भएको हुनुपर्ने । जस्तो :-
- (क) बसाई सराईको प्रमाण वा,
- (ख) विवाह दर्ताको प्रमाण-पत्र वा,
- (ग) मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएको प्रमाण वा मतदाता परिचय-पत्र वा
- (घ) सम्बन्धित क्षेत्र भित्र श्री ५ को सरकार वा संगठित संस्थामा स्थायी नियुक्ति भई काम गरिरहेको भए सो को प्रमाण वा,
- (ङ) सम्बन्धित आवेदकको वा निजको एकाघर संगोलका परिवारको सदस्यको नाममा भएको घरजग्गाको लालपूर्जाको प्रमाणित प्रतिलिपि ।
- (च) स्थायी व्यवसाय सञ्चालन गरिरहेको भए त्यसको प्रमाणित प्रतिलिपि ।
९. सदस्यलाई प्रदान गर्ने शेयर प्रमाण पत्र एक प्रति (नमूना अनुसूची -६मा दिइएको छ)

१०. **निष्कर्ष :-** सहकारी संस्थाको क्रियाशीलताका लागि हाल अत्यावश्यक देखिएका पक्षहरु मध्ये सहकारी बारेको ज्ञान अभिवृद्धिमा सहयोग पुऱ्याउन यस पुस्तिकामा संस्था गठन गर्न चाहने देखि व्यवस्थापन पक्षलाई समेत उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ । सहकारी विज्ञहरु वा सहकारी कर्मीहरुलाई यसमा थपघट गर्नुपर्ने वा परिमार्जन गर्नु पर्ने लागेमा लिखित रुपमा यस सहकारी विभागमा पठाइ दिनु भएमा आगामी प्रकाशनमा समावेश गरिने प्रतिवद्धता जाहेर गर्दछौं ।

अनूसूची -१
(नियम ३ संग सम्बन्धित)

श्रीमान् रजिष्ट्रारज्यू
सहकारी विभाग मार्फत

.....कार्यालय

विषय :- संस्था वा संघको दर्ता ।

महोदय,

हामी देहायका व्यक्तिहरु / संस्थाहरु / संघहरु देहायका कुराहरु खोली देहायको संस्था/संघ दर्ता गरी पाउन निवेदन गर्दछौ । प्रस्तावित संस्था / संघको उद्देश्य अनुरूप संस्था/संघले तत्काल गर्ने कार्य सम्बन्धी योजना र प्रस्तावित संस्था / संघको विनियमको तीन प्रति पनि यसैसाथ पेश गरेका छौ ।

१. संस्था/संघ सम्बन्धी विवरण

:

- (क) प्रस्तावित संस्था । संघको नाम :-
- (ख) ठेगाना :-
- (ग) उद्देश्य :-
- (घ) कार्यक्षेत्र :-
- (ङ) दायित्व :-
- (च) कूल शेयर पूँजी :-
- (छ) विक्रि गर्ने शेयर संख्या र त्यसको जम्मा रकम :-

द्रष्टव्य : संस्था वा संघले आफ्नो ठेगाना हेरफेर गर्नु परेमा हेरफेर गरेको मितिले सात दिन भित्र त्यसको सूचना रजिष्ट्रार समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।

.....

.....

(दर्ताका लागि अधिकार प्राप्त अध्यक्ष, सदस्यको नाम र दस्तखत्)

अनुसूची-२

(अधिकार प्रत्यायोजनको नमूना)

श्रीमान् रजिष्ट्रारज्यू,
डिभिजन सहकारी कार्यालय

विषय : संस्था दर्ताका लागि अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको ।

महोदय,

उपरोक्त विषयमा प्रस्तवित श्री.....सहकारी संस्था लि..गा.वि.स./न.पा. वडा नं.....
.....जिल्लाको मितिमा वसेको दोश्रो प्रारम्भिक भेलाको निर्णयानुसार संस्था दर्ताका लागि
विनियममा सामान्य थपघट सहित आवश्यक सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरी सम्बन्धित रजिष्ट्रारको कार्यालयमा संस्था दर्ता
गराउन निम्न नाम ठेगाना र दस्तखत भएका तदर्थ समितिका र पदका पदाधिकारीहरुलाई अधिकार
प्रत्यायोजन गरिएको छ ।

अधिकार प्रत्यायोजन गरिएका व्यक्तिहरुको

नाम	ठेगाना	पद	दस्तखत नमूना
१. =			
२. =			
३. =			

आवेदक

१.		१४.
२.		१५.
३.		१६.
४.		१७.
५.		१८.
६.		१९.
७.		२०.
८.		२१.
९.		२२.
१०.		२३.
११.		२४.
१२.		२५.
१३.		२६.

कार्य योजना

अनुसूची - ५

(सहकारी संघ/संस्थाको कार्ययोजना)

सहकारी संघ/संस्थाको नाम :-

सहकारी संघ/संस्थाको ठेगाना :-

(क) उद्देश्य :-

१.
२.
३.
४.
५.
६.
७.
८.
९.
१०.

(ख) कार्यहरु :-

१.
२.
३.
४.
५.
६.
७.
८.
९.
१०.

(ग) उपर्युक्त कार्यहरुको लागि आवश्यक पूंजी :-

(ग) १ स्थिर पूंजी :

१. जग्गा र भवन रु.
२. मेशिनरी औजार रु.
३. फर्निचर रु.
४. अन्य सामान खुलाउने

- (क) रु.
- (ख) रु.
- (ग) रु.
- (घ) रु.
- (ङ) रु.

कूल स्थिर पूंजी रु.....

(ग) २. चालू पूंजी :

१. कच्चा पदार्थ रु.
२. विक्रीको लागि उपभोग्य वस्तु
(लागत मूल्य) रु.
३. अन्य सामग्री रु.
४. रु.
५. रु.

रु.....

	कूल	चालु	पूंजी
रु.....			

(घ) पूंजीको श्रोत र रकम

१. शेयर पूंजी (रु.....)का दरले
(कित्ता र शेयर विक्रीवाट) रु.
२. बैंक ऋण रु.
३. आन्तरिक पूंजी प्रवाह (संकलित बचत,
नाफा र जगेडा कोष)..... रु.
४. सदस्यवाट प्राप्त निक्षेप र बचत..... रु.
५. अन्य (खुलाउने) रु.

रु.....

(ङ) संस्थाको आय :

१. कमिशन (सामान विक्रीवाट) रु.....
२. लाभ (उत्पादिन वस्तुको विक्रीवाट
लागत मूल्य कटाई बाँकी) रु.....
३. प्राप्त व्याज (बैंक निक्षेपमा) रु.....
४. उप-उत्पादन विक्रीवाट प्राप्त रु.....
५. सेवा शुल्क रु.....
६. प्रवेश शुल्क रु.....
७. अन्य (खुलाउने)

(क) रु..... रु.....
(ख) रु..... रु.....
(ग) रु..... रु.....

रु.....

(च) खर्चहरु :-

१. तलव	रु.....
२. भत्ता	रु.....
३. मसलन्द	रु.....
४. प्रशासनिक खर्च	रु.....
५. ऋणको व्याज	रु.....
६. सम्पत्तिमा ह्रास कट्टि	रु.....
७. मर्मत सम्भार	रु.....
८. लेखापरीक्षण शुल्क	रु.....
९. अन्य (केही भए खुलाउने)	
(क)	रु..... रु.....
(ख)	रु..... रु.....
(ग)	रु..... रु.....

रु.....

(छ) खूद आय (बचत) :-

१. आय	रु.....
२. व्यय	रु.....
३. बचत	रु.....

रु.....

(ज) प्रतिशत

१. कुल लगानीमा आय प्रतिशत
२. कुल शेयर पूँजीमा आय प्रतिशत

अनुसूची - ६
(विनियमको दफा .. संग सम्बन्धित)

संस्था दर्ता नम्बर

शेयर प्रमाण-पत्र नं.

श्री सहकारी संस्था लि.
.....न.पा./गा.वि.स. वडा नं.....,.....जिल्ला

परिचय पत्र नं.

शेयर कित्ता संख्या

शेयर प्रमाण-पत्र

यस संस्थाको विनियम अनुसार शेयर क्रम संख्या नं..... देखि..... नं. सम्मको शेयर थान.....को प्रति शेयर रु.....का दरले हुन आउने जम्मा रु.....(अक्षरेपी रूपैया.....) को शेयर श्री.....को पत्नि/छोरा/छोरीजिल्ला.....न.पा./गा.वि.स. वडा नं.....मा वसोवास गर्ने वर्ष.....को श्री.....को नाममा दर्ता गरी संस्थाको छाप लगाएको यो प्रमाण-पत्र प्रदान गरिएको छ ।

मिति :-.....

व्यवस्थापक

संचालक समिति अध्यक्ष.....

नोट:- संस्थाको स्वीकृति लिएर मात्र यो शेयरको हस्तान्तरण गर्न सकिने छ ।